

УДК 378:811,2:37

Т.Й. Лещук

Національний університет “Львівська політехніка”

“ФАУСТ” Й.В. ГЕТЕ В КОНТЕКСТІ ІДЕЇ ДОВГОВІЧОСТІ (Погляд через ретроспекцію наукового слова)

© Лещук Т.Й., 2007

По-новому розглянуто драму Й.В. Гете “Фауст”, в основу якого покладено аналіз письменницького наукового слова. За його допомогою будується сюжет твору, майстерно відображаються ідеї та художні образи.

In this article new analysis of Goethe’s drama “Faust” on the basis of scientific word is considered. By means of scientific term the contents of the drama is constructed, the ideas of intellectualization of the text, and the fundamentals of universal language are formed. Goethe is considered as a great master of a word.

Сьогодні творчість Й.В. Гете досліджена порівняно ґрунтовно загалом у філософському, лінгвістичному, естетичному, мовнокультурному, ідейному, мовно-стилістичному та інших аспектах. На їх основі вже визначено місце Гете у німецькій, а також у світовій літературі серед найвидатніших велетнів слова, таких як Шекспір, Сааді, Байрон, Шевченко, Міцкевич, Гюґо, Толстой, Данте, Сервантес та ін. [1; 2; 3] Проте, враховуючи діалектику розвитку, кожне нове дослідження, присвячене титану людської думки, вносить доповнення, що хоч і не змінює і не впливає істотно на зміну загального погляду на його творчість і на місце його в літературі, все ж збагачує певними рисами або їх нюансами, важливими для загальної характеристики, для висвітлення різних сторін життя і творчості. Як відомо, нікому з окремих дослідників ще не вдалося до кінця розкрити творчість цього німецького письменника, поета і вченого, яким є Й.В. Гете, хоч і йому сьогодні надано найбільше уваги серед інших поетів німецької нації. Кожна епоха вносить щось нове і, з погляду на те нове, виникають об’єктивні вимоги доповнень, нових висвітлень, нового удосконаленого підходу. Інтенсивний розвиток в галузі лексикології, що проводиться останніми роками, дає нам можливість стверджувати, що дослідники творчості Гете ще не достатньо уваги звернули на використання цих досягнень стосовно визначення мови письменника, використання ним наукової термінології для конструювання художніх образів. Тим часом розгляд цього важливого аспекту є потребою сьогодення. Враховуючи такі концептуальні положення, трактуємо творчість німецького письменника як таку, що залишається об’єктом подальших досліджень.

Нашу увагу привертає ще мало вивчена на сьогодні лексикологічна сторона творчості Й.В. Гете, а саме – його наукова лексика, філософський смисл його влучних термінів, термінологічних словосполучень тощо, за допомогою яких письменник досягав оптимального вираження ідей, розкриття тем, звучності понять, повноти і глибини змісту фрагмента і твору загалом.

У цій роботі ми ставимо за мету розглянути поему Гете “Фауст”, її ідеї з нової позиції, яка сьогодні ще не має свого вираження. Виходимо при цьому з погляду на потребу багатогранного трактування і оцінки словесно-значенневого складу лексики, яку використав письменник для вираження тих вічних ідей, які творять мовно-філософську основу висловлених ним понять.

У письменницькій творчості первинним було і залишається слово, слово великого внутрішнього і зовнішнього наповнення. У слові закладена ідея. А ідея є продуктом високого інтелекту суспільного, наукового і духовного змісту, вираженого через поняття, яке характеризуємо високим ступенем внутрішньої і зовнішньої сили. Сила слова закладена передусім у його внутрішньому значенні (у вираженні ідеї) та у його зовнішньому значенні (засобах вираження – мовностилістичних, художніх, лінгвокультурних, лексичних), які проявляються і сприймаються у гармонії комплексної єдності. Тому, вивчаючи твори письменника, мусимо насамперед вивчати його слово. Це явище у кожного письменника проявляється по-різному; у геніального Гете його особливість полягає в симетрично гармонійній єдності використаної розмірності внутрішньої і зовнішньої сили слова. Спираючись на реальну основу, Гете піднімається на таку суспільну, суспільно-наукову і духовну висоту, на якій він легко і переконливо ототожнює сукупність найвищих понять, які виробило людство за всю свою історію до часу його творчості. Зрештою і сьогодні намагання критики знайти інші надприродні і надлюдські джерела його творчості, ніж ті, якими жила його попередня цивілізація, що породила кращі аналоги вирішення висунутих у його творчості життєво важливих ідей, є, на наш погляд, майже безперспективним завданням. Помимо своєї геніальності, Гете був людиною, міцно прикованою до роду людського з усіма його природними властивостями, і відривати його від людських обставин і людських інтересів було б неприродно. Це одна із концептуальних засад, якої дотримуємось.

Нашу увагу привертає не сама ідея, закладена у найвидатнішому творі Гете “Фауст”, який є підсумком всієї його творчості і який за глибиною філософської думки і постановкою найважливіших суспільних проблем не має аналогів у світовій літературі. Для нас найважливішим є питання, яке (доречно буде підкреслити) вперше тут порушуємо і яке формуємо так: В який спосіб і якими засобами Гете, використовуючи відповідне слово і відповідний зворот, фрагмент, речення, абзац, зрештою і текст загалом, досягає естетичної сили думки, гармонії словесної єдності в рамках тексту, що так чітко, ясно і зрозуміло сприймається читачем?

З-поміж усіх лінгвальних засобів, що виділяються і характеризують глибину гетівського слова, нашу увагу привертає насамперед **наукове слово**, тобто науковий термін, який використовує письменник у драмі “Фауст”.

Зауважимо ще раз і підкреслимо, що наш підхід не вичерпується одним дослідженням словесних засобів. Він охоплює широкий діапазон питань суспільного характеру, які існують у творчості, а їх значущість вдається розпізнати і визначити саме завдяки вивченню словникового складу Гете. Ця вкрай важлива і цікава тема, започаткована нами, може бути об’єктом подальшого дослідження творчості, з метою повного розкриття проблеми і в такому розумінні вона, ця проблема, є процесом континуативним, що вимагає постійних дослідницьких зусиль.

Запропоновану тему розглянемо в такій послідовності: а) до джерел формування поеми Й.В. Гете “Фауст” в оцінці сьогодення; б) лексико-термінологічне багатство та його тематичне тлумачення; в) сила слова Гете у позначенні інтелекту думки, універсальності мови і як мовно-стилістичний засіб побудови художнього образу.

Критика, як зрештою і кожна пересічна людина, ставить перед собою запитання: У чому полягає геніальність письменника? Чи в тому, що взяв він за основу своєї творчості народний переказ, чи вплинули на нього зустрічі з іншими творчими людьми, чи збагатився натхненням у стичності з природою, чи прислухався до якогось віщого сну, чи впливали на нього домашні обставини, чи подорожі у далекі країни тощо? Без сумніву, ті чи інші чинники можуть якоюсь мірою впливати на риси творчості, проте вони не є вирішальними, бо кожен письменник постійно черпає з таких чи інших джерел. Геніальність Гете як письменника, зазначимо, забігаючи наперед, полягає у великій майстерності передати думку через **внутрішню силу слова**. І саме в цьому полягає геніальність Гете. Спробуємо розглянути, як відбувається цей процес у творчій лабораторії письменника. Вже з самого початку він піднімає весь задум твору на найвищий інтелектуальний рівень і для цього відповідно налаштовує на високо піднесений лад усі стилістичні творчі механізми. Щоб краще образно це уявити, перенесімося у світ спорту, коли легкоатлет з метою досягнення великих успіхів піднімає планку на подвійну висоту, яку він проте не зможе подолати

без надзвичайно великих зусиль. Гете, піднімаючись на найвищу письменницьку висоту, яку він долає завдяки великим зусиллям та 60-літній титанічній письменницькій праці, до цього ж взяв собі на допомогу усі найкращі надбання, які виробила дотогочна цивілізція. Серед них найважливішим є і залишається мистецтво слова, його внутрішня сила.

Вже у початковій частині свого твору, якій письменник надає найвищу значеннєву назву “Prolog im Himmel” – “Пролог у Небі” Гете піднімає ідею твору на найбільшу висоту термінами “Philosophie” – “Філософія” та “Theologie” – “Теологія”. І вже з цієї висоти, ставши над найвищими філософськими категоріями, він дозволяє собі бути суддею досягнень усієї цивілізації:

а) **літературним матеріалом** для написання “Фауста” Й.В. Гете послужив німецький народний переказ про Доктора Фауста, який сформувався у XVI ст. Доктор Фауст – це історична постать, життя якої припадає на час німецької Реформації (1480–1540 рр.), навчався він в Гайдельбергу, згодом у Кракові. Відомо також, що після навчання подорожував по Європі, навіть “літав” у Венецію. Намагання до проникнення в тайни невидимого життя зробили його фантастичною постаттю, що перебувала у зв’язках з дияволом. Загинув у час одного з алхімічних експериментів. Переказ про дивні пригоди Доктора Фауста переходив з уст до уст, переносячи різні територіальні інтерпретації та наслідування. У 1575 р. латинською, а в 1587 р. німецькою мовами з’явилася книга п.н. “Історія про Доктора Йогана Фауста – всесвітньовідомого чарівника” (“Schwarzkünstler”). У багатьох країнах Європи з’явився передрук книги у різних варіантних версіях, в яких головний герой був приречений на зневагу як сила, що пов’язала свою діяльність з дияволом. Таким спрямуванням твір викликав поштовх до морального очищення людини. Однак згодом Фауст став символом боротьби за звільнення від утисків, зразком людини, що прямує до пізнання таємниць світу. Приблизно на такому ж рівні трактує Фауста, наприклад, Лесінг, та ще й близько 70 німецьких письменників різних часів, а також багато художників і композиторів, для яких він став зразком для наслідування. У період “Бур’ї і натиску” Фауст залишався символом цієї течії, представником її ідеалів, ідей визволення людини від аморальних і фізичних утисків.

Поєма “Фауст” є результатом **творчої праці усього життя Гете**, проявом його життєвого досвіду, почуттів, високого ступеня інтелекту. У творі знайшли своє відображення елементи життя письменника ще з періоду юних років, років навчання у Штрасбурзі і Франкфурті, зокрема його раціоналізм у діянні, почуття невинної любові, реалістичне сприйняття дійсності, гідне трактування особистості та творчий дух буревісника – ті риси, які стали еталоном для молоді. Згодом вже у зрілому віці, Гете звертається до науки і класичних ідеалів, що також знайшло своє відображення у пізніших доопрацюваннях твору. Він знову переосмислює середньовічного Фауста. У 1786 р. Гете їде в Італію, де його полонить дух античності, краса Півдня. Там знову “підправляє” і доповнює книгу та випускає першу частину п.н. “Фауст. Фрагмент” (“Faust”. Ein Fragment”, 1790 р.). Після надрукування твору наступило розчарування і письменник знову закинув працю над його продовженням. І щойно в 1808 р. повернувся до сюжету книги. З публікацією частини твору до Гете повернулася популярність, а разом з нею подальша натхненна праця, яка завершилася у 1831 р., коли був опублікований цілий твір під загальною назвою “Faust” – “Фауст”. Отже, праця над “Фаустом” тривала майже 60 років, тобто охопила все творче життя письменника. Німецький критик М. Фрідлендер називає цей твір “поетичним заповітом його народу” [4, с. 142], до цього можна додати: заповітом культури народів Європи.

б) Трактування **лексико-термінологічних виразів через призму контекстуальної інтерпретації**.

Дослідження творчості Гете представлено на такому рівні вперше. Як правило, ідеї, погляди, задуми всього твору, зрештою і всієї творчості письменника, визначаються багатством і влучністю використаного словесного виразу, коли письменник вкладає у слово (термін) свій особливий нюанс змісту, цілу палітру почуттєвих і розумових виплесків, які називаємо **силою слова**. Без врахування особливостей індивідуального стилю письменника, що проявляється у конструюванні фрагмента і речення, не можна визначити особливості творчості, як і особливості самої епохи, в якій жив і творив письменник. Феноменальність Гете як письменника полягає в тому, що він виступає в одній особі як поет, письменник і як вчений. Як поет він вносить в образ широкі почуттєві узагальнення.

Як письменник утверджується великим майстром психологічного образу, панорамного зображення краси природи і на цьому фоні – динамічного розвитку людини. А як вчений-природознавець і філософ він увібрав у свою стилістичну манеру аналітичний спосіб мислення, що виражається в лаконічно вираженій стислій думці, у використанні влучного, чіткого і зрозумілого слова та наукового терміна, семантично підбраного виразу. Гете розглядаємо як єдність усіх цих трьох надбань. До них можна було б додати також такі його риси, як музикальність і особливе відчуття кольорів, що також впливало на особливість його стилю. Звідси маємо підстави говорити про письменницьку стилістичну особливість, яку позначаємо як “**стиль Гете**”. При аналізі його слова розглядаємо саме цю важливу особливість в сукупності. На такому рівні розгляду виключно важливе значення має використання письменником наукового та науково-популярного терміна, який творить стрижень письменницького стилю. Ця особливість пронизує усю поему “Фауст”, насичену великою кількістю наукових термінів. (За нашими підрахунками їх близько 350 одиниць).

Використання термінів допомагає письменникові підкреслити актуальність проблеми, визначити характеристику епохи, підняти на вершину дотогочасні досягнення, які є результатом розвитку людського інтелекту. У наведені наукові теміни: *Philosophie* “філософія”, *Teologie* “теологія”, *Juristerei* “юриспруденція”, *Medizin* “медицина” він вкладає узагальнене поняття. Наприклад, термін “філософія” не несе в собі значення якоїсь окремої філософської течії, окремого напрямку чи періоду її розвитку, а всю сукупність дотогочасних досягнень у сфері філософії і людської думки загалом. Це поняття, яке є віддзеркаленням спільноти всієї нації, одночасно виражає об’єднувальну силу народу, передає значення усіх надбань в цій галузі за всю історію з усіма їхніми додатними і від’ємними сторонами. Воно передає шопенгауерську ідею неспроможності філософії як науки наук спрямувати суспільство до прогресу, ідею Ніцше про безперспективність надлюдини у демократичному суспільстві (відомо, наприклад, що Ніцше захоплювався ідеєю Гете, спрямованою на формування творчої людини, а не надлюдини, якої Гете не міг знайти тоді в умовах боротьби середньовічних ідей). На противагу до неї він висунув людину бажаного справедливого майбутнього, що поглинута проблемами перебудови суспільства на гуманістичних засадах, і в цьому проявилася велика сила накреслень Гете. Узагальнюючи усі дотеперішні здобутки цивілізації, письменник оцінює навколишню дійсність, заіставляє відповідно події, їх масштабне сприйняття і цим досягає підняття слова (терміна) на відповідний інтелектуальний рівень високої внутрішньої сили. Наприклад, слово *Traum* “мрія” у його поданні звучить як “стримління” – “намагання” – “*Strebung*”, а не просто “мрія”. Також термін *Hoffnung* “надія”, не просто надія окремого індивідуума, а поняття узагальнене, збірне, як надія людей, надія обездоленої епохи, всієї країни, надія нації, континенту. У смисл цього слова письменник вкладає почуття “переконання” (*Überzeugung*”).

Використання наукової термінології дало змогу письменникові налаштувати на відповідний інтелектуалізуючий рівень смислові фрагменти тексту. Звідси говоримо про **інтелектуалізуюче значення** наукових термінів у творі “Фауст”. Тому зосередимо увагу саме на інтелектуалізуючий вплив наукової термінології Гете, на його загальноновживану мову, та в її рамках одночасно на інтелектуалізуючий вплив наукових термінів на усю атмосферу тексту, твору і на самого читача. Відомо, що людина збагачується інтелектуально найбільше через повноцінне слово (термін). Звідси говоримо про багатогранність денотативних характеристик лексико-термінологічних одиниць як закономірний процес, що впливає з об’єктивних засад про взаємозв’язки та взаємовпливи явищ. Спираємося при цьому на диференційований підхід до трактування наукового терміна як суспільного явища, що піддається лінгвальному та екстралінгвальному дослідженню, в процесі якого пізнаємо взаємозв’язок між поняттями “автор” – “слово” – “наукове слово” – “читач”. Ця проблема стосується власномовних і запозичених термінів, про які йдеться у кожній конкретній ситуації аналізованого тексту Гете.

Процес мовної інтелектуалізації спирається на цілу низку закономірних факторів, таких як: психологічне значення лексичної одиниці, яке вимагає окремого дослідження, а також семантичне, когнітивне, структурно-морфологічне та лінгвокультурне значення. На цьому рівні розгляду термінології, використаної Гете, нашу увагу привертає процес мовної інтелектуалізації

як сукупність дії згаданих аспектів терміна. Його розглядаємо як об'єктивно існуюче явище, що ґрунтується на закономірностях суспільного розвитку і проявляється у природних обставинах. Цей процес виявляє три етапи функціонування і засвоєння, які слід трактувати в єдності лінгвального та логічного трактування:

- 1) емпірично-розумовий етап функціонування;
- 2) чуттєво-психологічний етап функціонування;
- 3) комплексно-засвоювальний етап функціонування.

На першому етапі відбувається пізнавальна дія явища чи предмета, представленого читачеві відповідним поняттям і виражена термінологічною одиницею. Цей процес пізнаємо завдяки виникненню у логіку речей відповідного явища. Тоді на перше місце висувається внутрішня сторона семантики терміна, яку умовно поділяємо на три послідовно згруповані ступені пізнання:

- а) від незнання до пізнання через аналогію зіставлень, що відбувається у мисленнєвій діяльності читача;
- б) логічне сприйняття інформації через розуміння явища;
- в) засвоєння інформації, яка міститься у лексичній (термінологічній) одиниці з врахуванням її внутрішнього значення.

На другому (чуттєво-психологічному) етапі, який визначаємо як сенсоричний етап, спостерігаємо також три ступені подальшого пізнання явища (предмета), хоча зазначимо, що кожний індивідуум може виявляти свої особливості послідовності сприйняття значення:

- а) схоплення явища загалом органами відчуття і засвоєння його на рівні термінологічного десигната;
- б) сприйняття трансцендентної термінологічної одиниці у зіставленні з пізнаними і вже відомими іншими одиницями з цієї сфери пізнання;
- в) процес активного засвоєння органами відчуття нового десигната в його багатогранному сприйнятті.

На третьому етапі відбувається комплексне багатогранне засвоєння нової лексичної (термінологічної) одиниці та оволодіння нею на комунікативному і функціонально-прагматичному рівнях, що також відбувається на трьох етапах:

- а) визначення місця термінологічної одиниці відповідно до відомих і вже засвоєних нами інших одиниць;
- б) входження у сферу наших знань нової термінологічної одиниці, що розширює діапазон її активного володіння;
- в) через засвоєння семантично та мовнокультурно повноцінної лексичної одиниці високого наукового змісту визначаємо рівень інтелекту слова (незалежно від того, чи йдеться про власномовне слово, чи запозичене), а звідси і визначається рівень мовного інтелекту автора і читача.

Розглядаючи в такий спосіб мовну інтелектуалізацію у динамічному розвитку на рівні згаданого тексту, надаємо їй характеристик термінологічного явища, що діє іманентно і трансцендентно, формуючи внутрішній статус інтелекту авторської мови. Термінологічні одиниці виконують, отже, в цьому процесі потрійну функцію, а саме:

- а) розширюють діапазон мовного багатства;
  - б) збагачують мовний інтелект письменницької мови, а через неї і рівень інтелекту тексту;
  - в) позитивно впливають на інтелект читача.
- На цій основі створюється культурно-мовне, інтелектуальне середовище, на формування якого впливає повноцінна термінологія поряд з іншими чинниками, такими як: суспільний, духовний, політичний, міжнародний. Цей складний процес не завжди піддається завершеному визначенню, бо перебуває у постійному русі оновлення та зміни термінологічних понять.

Враховуючи названі тут теоретичні положення, поставимо перед собою практичне запитання: який смисл вкладає Гете, наприклад, у термінологічний десигнат *Juristere* – “юриспруденція”? Наша відповідь є такою: термін “юриспруденція” у розумінні і використанні Гете у цьому творі і у цьому фрагменті (тут йдеться про частину “Пролог на Небі”) означає “сукупність усіх правових догм, які виробила дотогочасна цивілізація”. Отже, під час інтерпретації слова (терміна) потрібно враховувати

часовий, обставинний і модальний фактори. Мусимо пам'ятати, що саме через слово, його авторське розуміння ми пізнаємо талант письменника, силу його слова, зміст, ідею твору і саму епоху.

Аналогічний підхід застосовуємо також до інших термінів твору. Наприклад, слово *Zueignung* – “присвята” вжито письменником у широкому розумінні цього слова, в його узагальненому значенні, яке тут виступає у ролі конкретного терміна. Синоніми до цього слова *Widmung* “присвята”, “особиста присвята”, а також *Darbringung*, *Schenkung* вказують на звужене значення, що не відповідало б масштабу твору. Слово *Gestalten* – “постаті” використано для підкреслення авторитету видатних особистостей, які у юні роки його оточували. Цей термін поет вперше використав у 1770 р., коли йому сповнився щойно 21 рік, і з того часу його смисл отримав широке узагальнення. Синонім до нього *Personen* – “особи” передає, на погляд автора, інший смисл, що у цій ситуативній модифікації не відповідає стилістичній основі твору. Зосередимо увагу ще на деяких словах, типових для цієї проблеми: *Wahn* – “безнадія”, “помилковість”. Синонім до цього слова *Phantasie-Bildung* – “фантастичний витвір”, “видумка”. *Schatten* – “тіні” (*Schatten der Menschen* – “тіні людей”, з якими поет прожив у юності і які його оточували в житті). У це слово письменник вкладає значення характеристики людей високого інтелекту. Вислів *freundliche Gedränge* використано у значенні “друзі, які групувалися навколо поета”, на відміну від синоніма *dichte Menschenmasse*, що передає огульне поняття, придатне для використання у ситуації політичного характеру. *Widerklang* – “відгомін”, а не *Echo* – “ехо”, бо йдеться про відгомін щирих друзів на творчість поета. Термін *Geisterreich* – “царство духа” має тут особливо важливе семантичне звучання, передає усю велич і таємничість діянь, навколо яких розвиваються сюжетні події. Відповідний синонім *Geisterkreis* “сфера духа” не могло б конкурувати з рівним мовнокультурним та семантичним навантаженням з попереднім терміном. Слово *Schauer* використано у значенні *Gefühl der Kälte und Trauer* – (дослівно) “почуття холоду і жалоби”, тобто “почуття смутку”. Таким висловом поет досягає максимальної лаконічності і одночасно вираження емоціонального піднесення. Загально використований термін *Wirklichkeit* – “дійсність” в авторському використанні у відповідному його контекстуальному розташуванні передає конкретне значення тієї дійсності, яка оточувала Гете не в той час, а в чудові хвилини його життя, коли він навчався і працював у товаристві милих його серцю, щирих друзів.

Наведемо ще деякі терміни (за нашими підрахунками їх кількість становить близько 350 одиниць), використані у “*Zueignung*” (“Присвята”), у “*Prolog im Himmel*” (“Пролог у Небі”) та в окремих частинах твору, які вимагають всестороннього, запропонованого нами, підходу для їх семантичної інтерпретації: *Versuch*, *Zug*, *labirintisdch*, *Gedränge*, *Geistereich*, *Wirklichkeit...* *Paradies Helle*, *Sphärenlauf*, *Wirkung*, *Wandel*, *Welt – Welten*, *Himmelslicht*, *Vernunft*, *Gott*, *Pathos*, *Doktor*, *Tollheit*, *Nöhe*, *Ferne*, *Klarheit*, *Geist*, *Urquell*, *Drange*, *Triumph*, *Geselle*, *Phiosophie*, *Juristerei*, *Medizin*, *Ieologie*, *Magister*, *Pfaffen*, *Laffen*, *lehren*, *Gut*, *Herrlichkeit der Welt*, *Ehre*, *Magie*, *Geheimnis*, *Wirkungskraft*, *Sammen*, *Papier*, *Berghülle*, *Dömmern*, *Himmelslicht*, *Вьcherkauf*, *Gewußb*, *Instrument*, *Hausrat*, *Urvøter Hausrat*, *Lebensregung*, *lebendiges Streben*, *der Mensch*, *der Moder* – *гнилість*, *das gerippe* – *скелет*, *Studierstube*, *das weite Land*, *Nostradamus*, *Geleit* – *die Fьhrung*, *Makrokosmos* – *Makrokosmos*, *das Weltall*, *der Sinn*, *Lebensglöck*, *Adern*, *Trieb*, *Seele*, *wirkende Natur*, *der Weise*, *Sinn*, *Morgenrot*, *die irelische Brust*, *Himmelskraft*, *durchklingen*, *Schauspiel*, *Natur*, *Erdgeist*, *Schiffbruch*, *es dampft*, *Gewußb*, *Gefьhlen*, *Sphöre*, *eratmen*, *Lampe*, *Ubermensch* – *Supermann*, *Lewbenstiefen*, *Tatensturm*, *Lebensfluten*, *Webstuhl*, *Geschöftiger*, *Ebenbild*, *Eklektiker*, *Verzweiflung*, *Wahrheit*, *Klarheit*, *Hgimmelsglanz*, *Dauerweit*, *Geisterfьlle*, *Lebens Gang*, *Wandern*, *trьbe Lampe*, *Magnet*, *Flöschgen*, *Mondenglanz*, *Gunst*, *Ather* та ін.

Розглядаючи силу слова Гете, порушимо ще одне важливе питання, що також маловивчене сьогодні, питання, яке також стосується особливостей стилю письменника. Гете один з перших, на прикладі своєї творчості, прокладав шлях до так званої “універсальної мови”. Як вчений-природодослідник і філософ складні наукові проблеми висловлював ясно, чітко, загальнозрозумілою мовою, доступною для сприйняття кожної пересічної людини. Така, започаткована Гете, система уніфікованої мови знайшла згодом послідовників, стала об'єктом

подальших досліджень. Оскільки ця проблема не втратила і сьогодні своєї актуальності, а навпаки, знаходить подальший розвиток, ми зупинимось на деяких основах її розвитку.

Про важливість універсальної мови через її наближення до рівня широкого вживання можна знайти наукові підтвердження, аналізуючи високорозвинені мови (наприклад, американський варіант англійської мови). У Європі здійснюються мовні реформи, які, хоч і часто несвідомо, спрямовані на творення загальнозрозумілої уніфікованої мови. Прикладом може слугувати останній правопис німецької мови. Великий вплив на удосконалення лексичного складу німецької мови, а також на її фонетичну структуру має остання реформа в Німеччині, що триває вже декілька років. Один з етапів її завершення припав на 1999 р., коли до його участі було залучено все доросле німецьке населення. Можна спостерігати, як під впливом реформи мова науки наближається до загальнозрозумілої мови і стає доступнішою широкому народному загалу, не втрачаючи інтелектуалізуючого впливу на пересічного мовця.

Унаслідок помірного поєднання власномовних і запозичених термінів та спираючись на закони розвитку німецької літературної мови минулих періодів спостерігаємо не лише за розвитком німецької мови в напрямку універсалізації та уніфікації, але і за процесом мовної інтернаціоналізації. А це в межах інтеграційних міжєвропейських стосунків є важливим чинником реалізації міжнародних наукових зближень, опертих на закони розвитку німецької мови, і ставить на перше місце заходи про єдину для всього народу літературну мову та уніфікований мовний стиль. Такий підхід до вирішення перспективної стратегічної мовної програми силою факту поступово ліквідує значні прогалини, що існують між різними верствами народу. Про потребу загальнозрозумілої мови згадує також І. Мірчук у Передмові до “Українсько-німецького словника” [5, X–XI].

Універсальна мова – найбільш інтелектуальне досягнення часу, покликана до життя усім багатогранним розвитком – науковим, духовним, культурним, національним як об’єктивна необхідність. Її розвиток продиктований процесами демократизації суспільства у переважній більшості цивілізованих країн світу. Та й сама мова в такий спосіб впливає на розвиток демократизації. Основою її всенародного засвоєння сьогодні є масові засоби інформації.

Подальші основи такої мови розробляли в лінгвістичних колах Німеччини, США, Англії. Зокрема Г. Мур у праці “Філософські студії” (1922 р.) пропонував “мову філософії спростити до мови загального вживання, щоб зміст філософських традицій зробити доступним для широкого кола людей” [6, с. 170].

Сучасні німецькі лінгвісти В. Райнгардт, К. Келлер, Ц. Нойбардт [7, с. 53] розглядають питання ідеальної мови на загальномовному ґрунті. Вони підкреслюють, що між загальною та науковою мовами немає нездоланих перешкод. Побутовою мовою можна говорити про складні процеси науки. Г. Рідігер [8] стверджує, що найкращим варіантом могла б бути ідеальна мова, яка будується на об’єднанні усіх мовних стилів.

Інший німецький лінгвіст – Г. Глінц, який досліджує сучасний стан німецької мови, стверджує, що усі зусилля спрямовані тепер на те, аби вдосконалювати мову у всіх її аспектах і прямувати до ідеалу. Під ідеалом мови він розуміє таку мовну систему, яка дає змогу максимально зрозуміти твір, вказує на високий ступінь спроможності мовця зрозуміти та організувати мовні процеси, дає змогу природно встановлювати розуміння значення слів і визначати їх у контексті, уможлиблює володіння процесом побудови нових слів на основі наявних та конструювання цілком нових значень слів на основі текстуальних зв’язків [9, с. 619].

У теоретичних працях названих дослідників на перший план висувається сама ідея узагальноної мови, її перспективні переваги над стилістично структурованою мовою сьогодення, її утилітарно-комунікативно-функціональне значення. Реалізація такої мови вимагає протекти поміркованості, як це бачимо на прикладі твору Гете. Бо незважаючи на позитивні сторони, необдумане спрощення мови робить саму ідею майже нездійсненною. Не можна не враховувати об’єктивних процесів розвитку науки сьогодні і тим більше у передбачуваному майбутньому. Відомо, що в кожній науковій галузі існує вже сьогодні стільки функціонально діючих термінологічних одиниць, що володіння ними не під силу навіть високорозвиненому інтелектові. Навіть спрощений виклад складних наукових проблем вимагає знань і використання спеціальних

фахових термінів. Погоджуючись з деякими названими аспектами розвитку універсальної мови, ми пропонуємо її реалізацію на основі власної концепції, розробленої і опертої на практичні положення, впроваджені Гете. Розвиток ідеальної мови ми поділяємо на три етапи. Розглядаючи це питання з лексикологічного погляду, на першому етапі необхідно спрямувати зусилля на спрощення способів термінотворення за рахунок власномовних лексичних ресурсів і способів термінотворення, обмеженого “впровадження” естетично невдалих іншомовних запозичень. На другому етапі передбачаємо інтелектуалізацію мовця, який володіє широким діапазоном загально-вживаної спрощеної термінологічної лексики. На третьому етапі, з використанням універсальних та уніфікованих високопродуктивних технологій, термінологічний ценз буде розвиватися переважно шляхом міжмовних запозичень і в такий спосіб стане ще більше доступним широкому загалу.

У нашому баченні такої програми, найважливішою проблемою створення універсальної мови є інтелектуалізація мовця через інтелект мови, тобто через високий рівень внутрішнього розвитку мови, наукового терміна. Своєю універсальністю і широкоюсяжністю така мова має значний вплив на державотворчі процеси. Тут діє природний закон подвійної вигоди, коли держава своїми настановами сприяє розвитку універсальної мови, а мова, своєю чергою, через мовців сприяє формуванню, розвитку і зміцненню державотворчих процесів. Універсальна мова легко, вільно, природно забезпечує мовне функціонування усіх державотворчих структур. Починаючи від особистості найвищого рівня і до пересічного громадянина, завдяки універсальній мові стає відчутною єдність розуміння усіх ланок єдиного цілого, яким є громадянськість. Отже, єдина мова стає державотворчим, демократичним об'єднавчим чинником.

На німецькому лінгвістичному ґрунті питання ідеальної мови може вже найближчим часом дати добрі наслідки. Передбачаємо її плідотворний розвиток також на україномовному ґрунті. На наш погляд, воно викличе теоретичне і практичне зацікавлення лінгвістів своєю актуальністю в багатьох аспектах розгляду – культурному, науковому, політичному і, насамперед, термінологічному (докладніше про засади “ідеальної мови” у монографії [10, с. 167–179]. Відбувається інтелектуалізувальний вплив наукових термінів на усю систему мови – професійну і загально-вживану, що веде до мовної інтелектуалізації. Людина збагачується інтелектуально найбільше через мову, отже, через слово (термін) – його внутрішній і зовнішній зміст.

На основі проведеного аналізу зробимо такі висновки:

1. Просвітительство Гете та його класична літературна школа найбільш чітко виражені в його творі “Фауст”, що мало вплив на ціле покоління наступних німецьких та австрійських поетів і письменників (Альберта Штіфтера (1805–1868), Вільгельма Раабе (1831–1910), Граббе, Шене, а також на Байрона на англійському літературному ґрунті тощо.

2. Аристократична врівноваженість і витримка письменника сприяли тому, що він дотримувався “золотої середини”, стримано відносився до філософії заперечень Шопенгауера, залишався творцем концепції власного бачення світової драми на прикладі твору “Фауст” і тим полонив увесь інтелектуальний світ. Саме епоха Просвітництва, якої Гете був першим трибуном, поряд з Лесінгом, Гердером і Шіллером, випроварила Німеччину від духовного застою та феодального обмеження і проклала новий демократичний шлях для Європи.

3. Коли говоримо, що Гете належав до найкращих письменників – представників своєї нації, то маємо на увазі його особливо важливий вплив на накреслення подальшої перспективи розвитку народу. Він вірив і був переконаний, що народ, керований ідеями розуму і гуманістичними принципами, досягне єдності і свободи. Ці ідеї лягли в концепцію загальнонародного процесу “Бур’ї і натиску” і вже у “Фаусті”, піднявши на загальнонародний рівень конфліктну ситуацію між новим сучасним суспільством, яке народжувалося, та середньовічним (наприклад, “Пролог у Небі”), став на переможному боці першого.

4. Риси романтичного трактування дійсності, які можна прослідкувати у першому періоді роботи над “Фаустом”, у пізнішому “Фаусті” уступають місце тверезому реалізму в оцінці дійсності, що стало в подальшому об’єктивним явищем у розвитку Німеччини. Образ Фауста, який ототожнює суспільство, показаний в динамічному розвитку навіть в колоритних забарвленнях, прикрашений зсередини філософськими і одночасно магічними приладами, проте насправді він

мученик від неспроможності вирватися від шарлатанських побуджень, що тримають його у феодалній залежності. Насправді надлюдських зусиль вимагалось від Гете, щоби вдарити у дзвони пробудження і розірвати усі ланцюги аморального стану, що тяжів над людиною.

5. Гете насправді випередив свій час, вийшовши навіть за рамки Просвітительства, і вже у другій частині “Фауста” вільним словом закликав до практичних дій – звільнення людини, до практичного переосмислення ідей. Дуже влучну характеристику Гете знаходимо у вислові Г. Гайне, який високо цінував найбільшого національного поета Німеччини: “Геніальність Гете у “Фаусті” проявилася в тому, що він взяв для своєї поеми сюжети народного переказу. Гете зумів втілити в них чаяння німецького народу”.

6. Дослідження внутрішньої сили слова Гете дало нам змогу розглянути і оцінити по-новому його письменницький таланти, велику майстерність, здатність за допомогою глибини слова, зокрема сили наукового терміна, підняти на особливо значущу висоту найважливіші питання суспільного і морального розвитку, уміння розкрити через невичерпні можливості слова все багатство інтелектуального життя та сутність вічних ідей.

1. *Deutsche Literaturgeschichte. Hg. von Prof., D-r Hans Jьrgen Geerts. – Verlag Berlin, 1966.*
2. *Soergel A. Dichtung und Dichter der Zeit. – Leipzig, 1911.* 3. *Kwartalnik Neofilologiczny. Rocznik XXIV. Zeszyt 2–3. – Warszawa: Panstwowe wydawnictwo naukowe, 1977. – 466 s.* 4. *Goethe Johann Wolfgang von. Faust. Ksiaznica Atlas. – Lwuw–Warszawa, 1938. – 210 s.* 5. *Мірчук І. Передне слово: Українсько-німецький словник. – Київ–Ляйпціг, 1943.* 6. *Moor G. E. Philosophical studies. – London, 1922.* 7. *Reinhardt W., Kьhler C., Neubardt G. Deutsche Fachsprache der Technik. – Heidelberg – Zurich – New York, 1960.* 8. *Riediger H. Fachdeutsch. Julius Groos Verlag. – Heidelberg, 1985.* 9. *Gltmz H. Standardsprache / Lexikon der Germanischen Linguistik in 4 B-de. / Hg. von H.P. Althaus, H.Henne, H.E. Wiegand. 20t Aufl. Studienausgabe. – Tubingen, 1980. – B-d 3.* 10. *Леуцук Т. В царині мовного інтелекту. Просвіта. Світ культури. – Львів, 1996.*

УДК [811.111.'37'38]''19''

Г.П. Пасічник

Національний університет “Львівська політехніка”

ОСОБЛИВОСТІ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНОЇ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ ХУДОЖНЬОГО КОНЦЕПТА “ПЕЙЗАЖ” (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ “*The Invisible Man*” Г. ВЕЛЛСА)

© Пасічник Г.П., 2007

Аналізується лексико-стилістичний концепт “пейзаж” в ідіостилі Г. Веллса. Під час дослідження виділено і проаналізовано текстовий концепт “пейзаж”, виявлено його константні і домінуючі характеристики, розглянуто традиційні та індивідуально-авторські значення концепту. Матеріал розвідки ілюструє деякі особливості взаємодії концептів.

The article deals with the problem of the concept “landscape” in the novel “The Invisible Man” by H. Wells. To conceptualize means to form ideas in one’s mind. The analysis gives the possibility to talk about both the peculiarities of the author’s exception of the environment and about the interaction of these mental domains, that is reflected in the context.

Генетичні винаходи, починаючи з кінця XIX і до нашого століття, важливі не лише для вузького кола спеціалістів, але й для вчених різних гуманітарних галузей. Генетичні студії не